

SERRALLONGA

*Comentari crític d'un film i d'una novel·la
sobre el bandoler*

ANTONI PLADEVALL

Llegir o escoltar aquest nom tan simple, però a la vegada sonor, ja desperta en tothom records i fantasies. Moltes més en despertarà ara en tots els que hagin vist la pel·lícula que es va estrenar a TV3 els passats dies 6 i 7 de novembre de 2008. Es tracta d'un ambiciós film projectat en dues sessions d'un centenar llarg de minuts, repartits entre el film pròpiament dit i els capítols complementaris sobre la realització, els escenaris, l'attrezzo i la base «històrica» sobre la qual es fonamentava. Hem posat «històrica» entre cometes perquè una cosa és la història real i una altra la «història» que ens presenta el film.

La pel·lícula es va rodar durant un seguit de mesos, repartits entre els anys 2007 i 2008. Però la seva preparació va anar precedida de molt de temps d'estudi i de tempteig en la tria i assaig dels personatges i dels escenaris on té lloc l'acció. Sobre aquest punt només cal consultar un llarg reportatge aparegut al periòdic *El Nou 9*, de Vic, el 9 de novembre de 2006, on es diu que la preparació ja tenia lloc uns mesos abans del reportatge i que es feia amb la col·laboració de la Universitat de Vic i de la seva secció o departament de Periodisme i Documentació. Allà se n'anunciava el llançament al públic la primavera del 2008, mig any abans de quan es va fer en realitat.

Seria injust que les *Monografies del Montseny*, que en més d'una ocasió s'han ocupat d'aquest fill més destacat o més popular de la regió montsenyenca, com van fer en el número 1 de 1986 estudiant el casal o mas de la Sala de Viladrau, i en particular en el número 10 amb motiu de l'efemèride, aleshores recent, dels quatre-cents anys del naixement del bandoler, que devia ocórrer entorn del 23 d'abril de 1594, puix que aquesta és la data exacta del seu baptisme a l'església parroquial de Sant Martí de Viladrau. Això ens obliga a fer-ne esment i a dedicar un petit comentari a la nova versió de les aventures i desventures d'aquest singular personatge per advertir els lectors que no tot el que es diu allà va a missa.

De Joan Sala i Ferrer, àlies *Serrallonga*, n'existeixen moltes versions, des de la pintoresca i primera versió dels autors castellans Antonio Coello, Francisco de Rojas i Zorilla i Luis Vélez de Guevara, *El Catalán Serrallonga y bandos de Barcelona* (Madrid 1640), que foren els primers que distorsionaren la realitat del bandoler, gairebé encara a frec de la seva mort. La segueix la versió d'un Serrallonga heroic i romàntic que va fer Víctor Balaguer en el drama i després novel·la *Don Juan de Serrallonga o Los bandoleros de las Guillerias*, on

dóna una versió d'en Serrallonga com un justicier davant d'una societat d'opressors i oprimits i que va tenir tant d'èxit que se'n van fer cinc edicions entre el 1859 i el 1871. Coetània a aquesta obra, va sortir una versió molt realista del bandoler en el treball *El proceso instruido contra Juan Sala i Serrallonga*, de Joan Cortada, de 116 pàgines, publicat a Barcelona el 1868, que en certa manera l'autor va fer extractant el procés fet a Serrallonga, per contradir la versió de Balaguer. A principis del segle xx sortiren altres obres i fins versions teatrals sense cap valor, la majoria basades en l'obra de Víctor Balaguer, que aquí no ens aturarem pas a comentar. La primera gran obra que vol presentar la realitat del bandoler, destriada de la seva llegenda, és la de Joan Reglà i Joan Fuster *Joan Serrallonga. Vida i mite del famós bandoler*, de 1961.

Un especial interès té en la història de Serrallonga –i l'hauria tingut pels que van fer el guió del film– el coneixement d'un petit treball de mossèn Ramon Corbella, titulat *Nous datos sobre'ls célebres bandolers Rocaguinarda y Serrallonga* i publicat en diversos articles a la secció Troballes d'Arxiu de *La Veu del Montserrat* (1901-1902); els articles després es van agrupar en un llibret de 70 denses pàgines, editat per la impremta Anglada de Vic el 1902. La lectura d'aquest llibret indispensable per conèixer la realitat dels masos Sala de Viladrau i Serrallonga de Querós hauria estalviat a molts autors, i en especial als que van concebre i fer el guió del film, molts errors històrics.

Abans de passar a fer unes breus consideracions crítiques sobre la historicitat o el valor històric del film, seria injust no reconèixer el mèrit i encert de l'obra cinematogràfica, de la bona actuació dels personatges –tant dels protagonistes com de la resta de participants en el film– de l'ambientació i dels magnífics paisatges on tenen lloc els fets, sobretot les boniques vistes de les Guílleries. També té molt mèrit tota la caracterització o attrezzo amb què es presenten aquests personatges.

Per començar, cal dir que el nom de les Guílleries no apareix fins al segle XVIII; a l'època de Serrallonga se'n deia simplement la regió de «la Muntanya» i és a finals del segle XVIII que comença a aparèixer el nom de «la Guílleria», que el segle xx es converteix en «les Guílleries». També cal dir, com més endavant s'exposarà, que Querós no ha tingut mai ni el més petit nucli de poblament, tot i que la pel·lícula li ha creat un poble molt bonic, manllevant la bella plaça porxada de Santa Pau.

També és molt just reconèixer la traça i l'ofici del director Esteve Rovira, tan conegut per l'inacabable *El cor de la ciutat*, que ha fet una feina extraordinària d'adaptació tot i que a molts, sobretot a les persones delicades de cor, els ha obligat a interrompre la visió davant de tanta violència i sang i fetge com caracteritzen bona part de la pel·lícula.

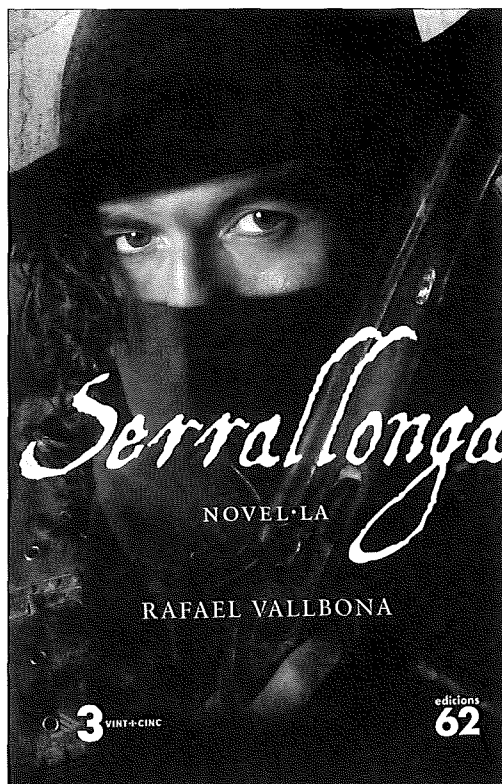
Pel que fa als dos personatges clau, en Joan Sala i Serrallonga apareix molt ben caracteritzat i és bon actor (llàstima que el pobre sempre surti tan

cansat i esbufegant i que la seva parla i el seu accent difereixin tant dels personatges del segle XVII). Quant al segon, Pere Antic, aquest té una complicada missió per la diversitat de papers que ha de representar: lladre, cap de quadrilla, capità del terç, favorit del rei (que el nomena perseguidor oficial de Serrallonga), despietat quan mata tots els habitants de Querós i també en el fons home de bons sentiments, que porta a enterrar a les Guillerries les despulles d'en Serrallonga. Em sorprèn, però, veure que té la mateixa edat pel 1598, quan assalta i roba el nen Serrallonga, que el 1634, quan l'ha pres i l'ajusticien ja convertit en cruel bandoler.

Sense ironies, crec que cinematogràficament és un bon film, tot i que el que hi representa el bandoler no sigui gaire clar, bé que això no és culpa dels directors i tècnics de la producció sinó dels guionistes o del que va idear el film. A en Serrallonga, a cada època l'han fet cap o símbol de les reivindicacions o problemes del seu temps: aquí el veiem passar de bon pagès i responsable pare de família a bandoler per necessitat, a home utilitzat per nobles oposats entre ells i en un bon sector contraris a la política central castellana, i també a home d'ideals propis que, caigut en desgràcia, acaba esdevenint un autèntic màrtir de no sé ben bé quina causa.

Però el nostre intent no és pas el de jutjar el film com a realització artística o el mèrit de la seva execució, tot i que potser ja n'hagi fet una presentació un xic negativa, sinó donar una idea de la seva adaptació a la realitat històrica del personatge. És cert que moltes figures històriques són novel·lades o deformades per les pel·lícules; només cal recordar el nostre comte Arnau o bé el Robin Hood saxó i tants altres personatges sobre els quals s'han fet pretesos films històrics. Això, però, no excusa que ens dolgui que en un film que s'ha fet amb tants mitjans, amb tanta propaganda i amb un cost que segons hem vist escrit ha passat molt dels dos milions d'euros previstos, i que té avaluadors tan seriosos com TV3, TVE, Edicions 62 o l'empresa Oberon Cinematogràfica, compliqui i enfosqueixi, en comptes d'afavorir-la, l'autèntica realitat del bandoler Joan Sala i Ferrer, àlies *Serrallonga*.

Aquest no fou el més gran ni el més valent dels bandolers catalans, sinó l'últim d'una sèrie de destacats bandolers del segle XVI i inicis del XVII: des del clergue Antoni Roca el 1546, seguit per l'empordanès Bartomeu Camps, Pere i Montserrat Poc, el Minyó de Tortellà, en Perot Rocaguinarda, els Trucafort, els Margarit i molts altres, en Joan Sala és l'últim de la sèrie. Fou certament valent i moltes vegades es va fer escàpol dels seus perseguidors, servents o homes a les ordres d'un govern mal vist per la gent, cosa que li donaria una certa simpatia. A més, fou mort i befat de manera «exemplar» pels seus perseguidors el 1634 i això també li donaria una certa aurèola de màrtir. També cal tenir present que tot això succeïa sis anys abans de l'explosió popular de descontentament que va donar lloc a la rebel·lió del Corpus de Sang, ocasio-

nada en bona part per l'allotjament de soldats, mala política dels ministres reials i del mateix virrei de Catalunya. Això propiciaria que el seu nom fos assumit pel poble com un heroi; per aquesta causa sis anys més tard s'escribia ja la novel·la abans esmentada, a la qual seguiren cançons i romanços que el farien viure a través del temps.

I aquesta fama no ha minvat, com revelen els dos films anteriors sobre ell (un comercial i l'altre de 8 mm), les moltes representacions que al llarg de més de dos segles s'han fet del Ball d'en Serrallonga, l'obra de teatre dels Joglars *Àlies Serrallonga*, les Nits d'en Serrallonga representades darrerament a Sant Pere de Casserres o els sopars d'en Serrallonga de Sant Hilari Sacalm, entre altres, a més de cançons i poesies.

Va precedir la pel·lícula que comentem la novel·la de Rafel Vallbona *Serrallonga*, feta seguint la trama i els personatges del guió, publicada el mateix any 2008 per Edicions 62 amb la finalitat de despertar interès envers el film, que es va projectar un parell de mesos més tard.

Fou la sorpresa que em va despertar la lectura d'aquesta novel·la que em va moure a seguir amb interès la projecció del film. Ambdós em van moure a fer aquesta ressenya o crítica històrica, escrita també a petició d'alguns amics

que, sabedors del meu interès pel personatge, em demanaven què hi havia de cert en la visió que s'hi donava del bandoler.

No em vull pas dedicar a comentar el contingut del film ni les moltes malifetes o aventures que atribueix a Serrallonga, ni el seu procés i el d'altres bandolers seus presos i ajusticiats. De crims, n'hi ha una llarga llista tan o més sagnant que els exposats al film, però mai no fa esment de cap robatori de moneda dels tributs, ni del seu repartiment o retorn a la gent: això és tema de la llegenda, la història clàssica que robava als rics per donar-ho als pobres. Hi hagué robatoris famosos de moneda reial, tramesa a Barcelona per pagar els terços espanyols d'Itàlia, però això ho van fer el Minyó de Montellà i els Trucafort, no en Serrallonga. Aquí només voldria destacar alguns dels més greus atemptats a la història que són els que, no en dubtem, contribuiran a complicar o enfosquir un xic més la vida de l'autèntic Serrallonga, encara que aquests personatges siguin els que donen més *salsa* o singularitat al film.

Un personatge del tot inventat i el més irreal, en el sentit històric, és el de Pere Antic, ja abans esmentat. No vull criticar aquí la interpretació de l'actor, únicament el fet de ser un personatge totalment inventat i d'una trajectòria vital inversemblant, que per molts anirà sempre més lligat a la figura de Joan Sala.

Pere Antic és, per tant, una invenció total i agosarada d'un personatge. Però potser més criticable és la invenció de la baronessa Flor de Savassona, perquè la baronessa de Savassona sí que va existir i va ser una persona vinculada a la vida de Serrallonga, però no la cínica baronessa de la pel·lícula, enamorada d'en Serrallonga i protagonista d'algunes escenes pròpies d'un film eròtic.

Viladrau no pertanyia a la baronia de Savassona sinó de la de Taradell i Viladrau, que en aquell moment tenia com a baró Antoni de Perapertusa, vescomte de Jóc, hereu de Rafela de Vilademany i de Cruïlles, que era baró de Rupit, Taradell i Santa Coloma de Farners, i tenia altres dominis al Rosselló. En la pel·lícula aquest vescomte té un paper un xic de comparsa i aparentment molt inferior a la baronessa de Savassona, si bé en realitat era molt més ric i poderós que ella. Els Vila, barons de Savassona, tenien una baronia molt poc poblada i pobra que s'estenia pels municipis actuals de Tavèrnoles, a la plana de Vic, i de Vilanova de Sau, que abans incloïa també el poble de Querós, unit el segle XIX al municipi de Sant Hilari Sacalm.

Els senyors i barons de Savassona a l'època d'en Serrallonga eren Antoni Vila III, casat amb Maria o Marianna d'Olmera i Cruïlles, i el seu fill Antoni Vila IV. El pare morí el 1624 deixant el seu fill Antoni IV, malaltís i menor d'edat, sota la tutela de la seva mare Maria d'Olmera, la qual en morir sense descendència el seu fill Antoni traspassà la baronia a Galzeran de Llupià i Campllong, un nét seu, fill de Rafela Vila i de Cruïlles. Ell inaugurarà una nova dinastia molt més brillant dels barons de Savassona, amb palaus a Vic i a Barcelona (aquest darrer ara és la seu de l'Ateneu Barcelonès).

La baronessa de Savassona en temps de Serrallonga era la vídua, ja molt gran, Marianna d'Olmera i no la frívola Flor de Vila, baronessa d'amors compartits, follament enamorada de Serrallonga, que acabarà casant-se amb el virrei duc de Cardona per intrigues de la duquessa de Sogorb, germana del virrei. Personatges aquests reals, però no com els presenta el film.

Un altre personatge sinistre totalment inventat és el famós Espinzella, al qual no anomenen mai pel nom de fonts, que fa d'administrador de la baronessa de Savassona. Espinzella és una casa forta de Viladrau, molt ben conservada i de valor arquitectònic. A Espinzella, però, no hi ha hagut mai cap família noble amb aquest cognom. Espinzella era propietat i residència temporal del vescomte de Jóc, car havia estat tradicionalment la residència dels senyors del castell i baronia de Taradell i Viladrau. Annex al casal hi havia un mas o família pagesa que ocupava un sector de la part inferior del casal. En començar el segle XVI, al mas hi vivia una família procedent del veí mas Vilar del Bosc, que va prendre del mas el cognom d'Espinzeila, com era costum del temps. En època d'en Serrallonga n'era el cap o hereu Antoni Espinzella, molt amic dels pagesos de la Sala i que de jove havia anat algun temps amb la banda d'en Rocaguinarda, junt amb el germà gran hereu de la Sala. Antoni Espinzella, pagès i masover, es casà tres vegades i deixà com a hereu del mas el seu fill Jacint, fill de la tercera muller, que era un infant en l'època que actuava en Serrallonga.

El poble de Querós, tan ben representat a la pel·lícula per la plaça porxada de Santa Pau, no ha existit mai, i molt menys conforme a la realitat és l'afusellament o «el trabucament» de la seva gent que fan en aquesta plaça l'Antic i els seus homes i que tant patetisme té en el film. A sota el pantà de Susqueda no hi ha cap poble de Querós, només el pont i el molí de les Pipes; segons les estadístiques del segle XVII, el seu terme o parròquia no va passar mai de 17 a 20 famílies.

Els masos Sala de Viladrau i Serrallonga de Querós no eren masos miserables, ni passaven la misèria que presenta el film; eren masos subjectes a senyors però força benestants, amb masoveries o altres petits masos que depenien d'ells com a primers emfiteutes. Mossèn Ramon Corbella, en el seu treball del 1902 abans esmentat, ens ha deixat notícies d'arxiu molt bones sobre els masos i les seves famílies, tretes sobretot d'un *Llibre de Notes* escrit per mossèn Antoni Serrallonga, el fill del bandoler, que fou rector de Querós. Es tractava d'unes notes que ara cal considerar perdudes a causa de la destrucció d'arxius parroquials el 1936.

Sobre en Serrallonga, allò que més ens interessa ens ho explica mossèn Antoni Serrallonga a les seves notes: diu que la justícia reial de Barcelona va fer cremar i «assolar» les cases de Serrallonga, la Querosa, el Cominal i el Busquets, que formaven part de la propietat de Serrallonga; igualment, va fer

tallar arbres i va fer la corretja a d'altres perquè es morissin. Això va obligar Margarida, la muller d'en Serrallonga, i els seus fills a emigrar cap a Vilanova de Sau i Centelles, a casa de parents seus.

Margarida va tenir de Joan Sala i Serrallonga cinc fills: Elisabet, Antoni, Marianna, Baltasar i Isidre, dels quals els dos darrers van néixer a la presó; Baltasar a la de Vic, el 12 de març de 1626, i Isidre a Barcelona el 1633, quan la va convocar a declarar el governador de Catalunya Lluís Descatllar. No, però, amb la sordidesa de la presó on la situa el film, sinó assistida pels Morgadés, una família de la petita noblesa que tenia casa i residència a Vilanova de Sau i a Barcelona.

El fill gran, Antoni, que la pel·lícula presenta com un estudiant al seminari de Vic (quan el primer seminari s'hi va crear el 1751) i capellà quan executen el seu pare (al qual extremuncia poc abans de morir), en realitat no tindria aleshores més de 13 o 14 anys. No serà rector de Querós fins el 1656, vint-i-dos anys després de l'execució del bandoler.

La família Serrallonga no era tan pobre ni miserable com es vol presentar, perquè el 22 de març de 1634 la viuda Margarida, quan feia dos mesos i mig de la mort del bandoler, va demanar permís per reedificar el seu mas i fins una subvenció econòmica, que no sabem que se li donés. En la sol·licitud que féu al virrei i per justificar la subvenció, al·lega que ha quedat pobre i ha de sustentar la seva mare, cinc fills i cinc germanes, però en poc temps va refer els masos Serrallonga i Cominal. En fer testament el 29 de novembre de 1652, va fer hereu condicionat el seu fill gran Antoni, amb el pacte de passar l'herència mort ell al germà que el segueixi. A Antoni li deixa el mas i dues masoveries, fa molts altres llegats piadosos i, entre altres deixes, llega al seu fill Isidre, per quan es casi, un dot de cent ducats, quantitat molt notable en aquell temps.

I així podríem seguir enumerant discrepàncies entre la vida real del bandoler i la visió que se'n vol donar a la pel·lícula. La vida de Joan Sala i el seu temps són certament el fil conductor del film, i en ell hi ha de fons unes intrigues entre nobles i la clàssica divisió del país en bàndols o faccions diverses: uns més d'acord amb la política de la cort castellana, imposada a través del virrei o lloctinent i de la Junta i els oficials del Principat que l'havien de posar en pràctica, i els altres, també amb petits nobles locals entre ells, descontents amb una política de guerres i exaccions que empobria el país. En aquestes posicions sembla que s'havien anat concretant en aquell temps els tradicionals partits de cadells i nyerros que feia més de dos segles que existien al país i que, segons els temps i les circumstàncies, agafaven caires i matisos diversos.

Serrallonga va afavorir certament el partit nyerro o més popular, però no com a home d'ideals polítics, sinó sovint per justificar actuacions del

més baix bandidatge o per fer feines brutes per a gent més potent, que així el protegia. Més que capdavanter d'un ideal, sembla que se que serví d'aquest per sobreviure i sovint va cometre venjances, segrests i robatoris de camí ral per sobreviure o bé a instàncies d'altres.

Crec necessari fer aquestes consideracions per ajudar a entendre que sembla evident que el film es va fer o pensar per defensar una ideologia concreta, tal com havien fet Víctor Balaguer i altres. Aquesta ideologia el presenta com un heroi popular, inicialment sense voler-ho, però al final convençut; esdevé una persona íntegra davant la corrupció dels que manen i acaba apareixent com un heroi de la gent enfront d'un poder corromput.

En fi, que una vegada més s'han servit d'en Serrallonga per explicar un rerefons polític més que no pas per presentar-ne la vida real. Tal com el mostra el film, en Serrallonga és un home molt bo i de bons sentiments, malejat per les circumstàncies i misèria del temps.

Aquest judici o qualsevol altre serà sempre un tema subjectiu, i per tant opinable. El que queda clar en la pel·lícula és que la figura d'en Serrallonga té encara atractiu quasi quatre segles després de la seva mort, i que fou i continua sent una de les més populars del passat històric català.